ARCHIEFJES

VII

1914-1918

Duitse publicaties in bezet België

1. SOLDATENFÜHRER
durch
BRÜSSEL

Marc VANDAELE

ARCHIEFJES

SOLDATENFÜHRER DURCH BRÜSSEL

Deze **Soldatenführer durch Brüssel** plaatst ons volledig terug in de bezettingstijd 1914-1918. De Duitse soldaten beschikten aldus over een 55 bladzijden tellende *'stadsgids'* die hen moest wegwijs maken in Brussel. Het eerste gedeelte (blz. 3 ***Kleiner Ratgeber***) geeft een reeks praktische *Wie, Wat* en *Waar*-inlichtingen, zoals waar de *Kommandantur-Arzt* te vinden is, hoeveel stations er zijn (van het *Centraal Station* was nog geen sprake), welke zwembaden gratis zijn voor militairen, met vermelding van de toegangsdagen en –uren voor officieren, onderofficieren en *Mannschaften*. Merkwaardig het *Kaiserpanorama* (hoek Anspachlaan en Bisschopsstraat) dat erg afweek van het panorama van Waterloo of de panorama's aan de Grands Boulevards van Parijs. Er was een wachtruimte en leeszaal. Hier waren het kijkkasten zoals er te zien waren in sommige W.O.I-musea in het Ieperse. Hoeveel tijd heb ik niet besteed aan die kijkkastjes van het museum **Hill 62** (Sanctuary Wood) toen onze fietstochten de richting van de frontstreek namen : al die verschrikkelijke oorlogsbeelden, rivaliserend in wreedheid en gruwel.

De ***Kommandantur*** bevindt zich in de Wetstraat 2-6, met ernaast de regeringsgebouwen. *(Gouvernement und General-Gouvernement).*
Dan komt een overzicht van de ***Museen*** in de hoofdstad, waaronder *Altes Museum, Modernes Museum, Königliche Bibliothek, Münzensammlung, Königliche Museen im Cinquantenaire-Parke, Waffensammlung (in der Porte de Hal), Bildersammlung Wiertz, Instrumenten-Museum, Botanisches Museum, Kongo-Kolonial-Museum in Tervueren ….*
De ***Hauptpost*** is op het Muntplein gevestigd, met een bijkomend kantoor en een *Paketpost* in het Noordstation *(Nordbahnhof)*.
Het ***Soldatenheim***, met leeszaal, ontspanning en restaurant is gelegen in het Koninklijk Park, tegenover het *General-Gouvernement*.
De ***Strassenbahn*** (tram) is gratis voor de soldaten, doch er mogen niet meer dan vijf militairen, padvinders enz. plaatsnemen in elke wagenhelft *(Wagenhälfte).*
Het (Duits) ***Theater*** *is* tijdelijk gevestigd in het Parktheater naast het Soldatenheim.
Dan volgen enkele interessante raadgevingen aan de soldaten …
Zu beachten : voorzichtig zijn in gesprekken met Belgen, ook op de tram of in *Lokalen* (bedoeld wordt : café's). Verboden met twijfelachtige dames samen te gaan of te zitten. Dikwijls zijn soldaten door dergelijke personen bestolen geworden. – *Grosse Anstechungsgefahr!* (m.a.w. – gevaar voor besmettelijke

ziekten). Een lijst met verboden café's is in de stationshall opgehangen. Verboden etablissementen worden ter plaatse, door middel van *Plakate,* in de verbruikzaal kenbaar gemaakt. Andere alkoholische dranken dan wijn en bier mogen niet besteld worden.

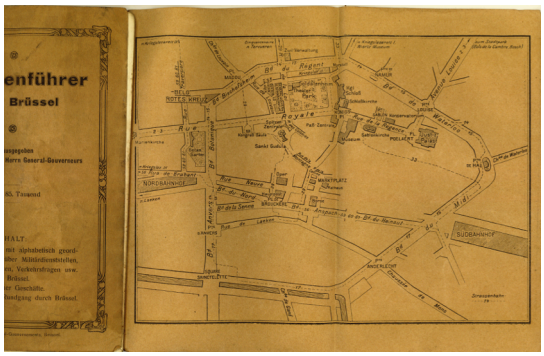

Op bladzijde 9 begint de ***Rundgang,*** een 'stads-wandeling' in Brussel. Om het de soldaten gemakkelijk te maken is er achteraan een uitklapbaar stadsplan. Op de keerzijde : publiciteit voor *DA CAPO* sigaretten, voor het *Deutsches Haus für Militär- und Beamten-Bekleidung* (alles elegant naar maat gemaakt, hoofddeksels voor alle legerafdelingen, militaire goederen …), voor Brusselse kant *(Brüsseler Spitzen),* voor de *D.A.B.H. amtlich kontrollierte Deutsche Arbeitsgelegenheit für Brüsseler Hand-Näherinnen,* en voor de *Salem Aleikum und Salem Bold* sigaretten (*Heer une Marine rauchen mit vorliebe Salem Aleikum & Salem Bold Zigaretten).*

Voor wie nu – meer dan 100 jaar na de publicatie van deze ***Soldatenführer*** – de ***Rundgang*** wil volgen, doet er goed aan het stadsplan van Brussel na te slaan op **Google Maps** of **Michelin**.

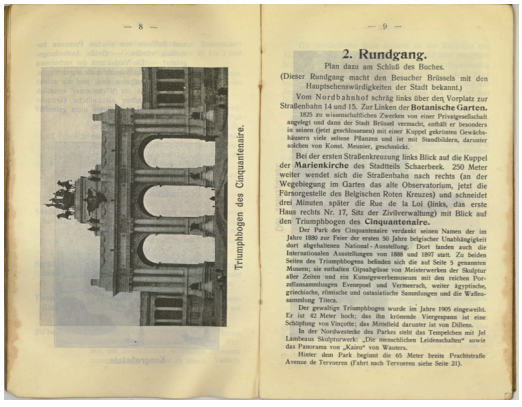

De ***Rundgang*** verloopt op een zeer relaxe wijze : de soldaat-toerist neemt tram 14 of 15 nabij het Noordstation en laat zich maar leiden **rond** en **in** de Brusselse vijfhoek.

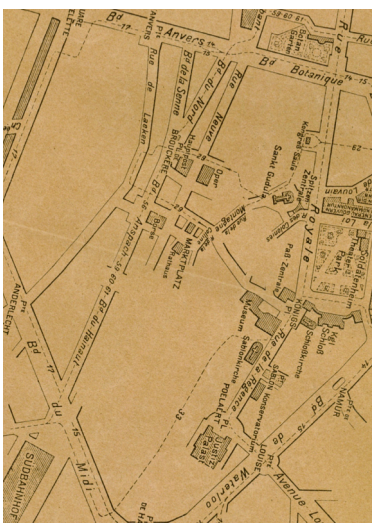
Bd Anvers
Bd Botanique
Rue de Nord
Bd du Jardin Botanique
Bd du Midi
Rue de la Loi
Rue Ravenstein
Rue de la Régence
Rue Royale
Rue de la Montagne
Rue de Namur
Rue de Louvain
Rue Montagne de la Cour
Rue de la Madeleine
Rue de la Fourche
Rue de Ruysbroeck
Rue Haute
Rue Blaes
Rue Terarken
Rue Lebeau
Rue Wayez
Rue Van Artevelde
Rue de la Blanchisserie
Rue de la Grande Ile
Rue de la Petite Ile
Rue de la Senne
Rue Fossé aux Loups
Rue du Marché aux Poulets
Rue de la Bourse
Rue du Beurre
Rue Neuve
Rue Dansaert
Rue Antoine Dansaert

triomfboog aan de **Cinquantenaire**. Aan weerszijden van de boog bevinden zich de vijf musea waarover sprake op vorige bladzijden. Achter het park begint *die 65 Meter breite Prachtstrasse Avenue de Tervueren.* De tram rijdt dan verder, langs de achterzijde van de **Akademie** (dat als militair hospitaal wordt gebruikt), over het kruispunt van de **Naamse Poort** in de richting van de **Louisapoort**. Daar moet de militaire toerist *aussteigen.* Rechts ten opzichte van de rijrichting, ziet hij het **Justitiepaleis** met zijn enorme koepel ***(Justizpalast)***. Heelwat informatie volgt nu over architect **Poelaert** *(sprich Pulaart)*, over de stijl en de grootte van het gebouw, en er wordt bijgevoegd dat het 9000m^2 groter is dan St-Pieter te Rome. Op het *Poelaertplein* kunnen ze tram 2 nemen die de *Regentschapsstraat* volgt. Ze rijden voorbij de **Grote Synagoge van Brussel** en het **Muziekconservatorium *(Konservatorium der Musik)*** waar eertijds het oude paleis van de heren *von Thurn und Taxis* stond (aan de rechterkant). Even verder komen we aan een zeer mooie gotische kerk : ***Unserer lieben Frau vom Siege*** *(Sablonkirche* of *Onze-Lieve Vrouw ter Zavelkerk).*

Hoe die naam in verband staat met **Zege** *(Sieg)*, wordt uitgelegd : de kerk herinnert aan de slag bei **Worringen (1288)**, nabij Keulen, tussen de hertog van **Brabant** en de bisschop van **Keulen**. In onze geschiedenisboeken staat die slag bekend als die van **Woeringen**. Hoe gecompliceerd de oorlogsoorzaak is, kunnen we nagaan wanneer we googlen met Slag van **Woeringen**. Het eindresultaat zal uiteindelijk zijn dat **Limburg** bij **Brabant** wordt gevoegd. Toen ik mijn legerdienst deed in **Ossendorf** bij Keulen, toen wist ik niet dat die slag van **Worringen** iets noordelijks van de kazerne **Klerken** had plaatsgehad.

Aan de overkant van de **Zavelkerk** is er **der *Garten des Petit Sablon*** met daarachter het standbeeld van de graven **Egmont** en **Hoorn** (in 1568 door de Spanjaarden terechtgesteld) en het paleis van de hertog van **Arenberg.** De **Soldatenführer** wist - in **1916** - natuurlijk niet hoe de oorlogstoestand zou evolueren en kon niet vermoeden dat een vijftal jaar nadien, de bezittingen van de familie zouden worden verbeurdverklaard. Nu spreken we over het **Egmontpaleis**.
Iets verder in die *Regensschapsstraat* zien de Duitse toeristen, das **Alte Museum** aan de linkerzijde : *die bedeutendste Kunstsammlung Belgiens bietet einen guten Ueberblick über die Entwicklung der flämischen Mahlerei*. Wat de Duitse kunst betreft, de **Soldatenführer** vindt dat ze *stiefmütterlich vertreten* is.
Iets verder bevindt zich de **Königsplatz *(Place Royale)*** met het standbeeld van **Godfried van Bouillon**, opgericht in 1848, op de plaats waar Godfried de historische woorden zou uitgesproken hebben : *Gott will es!* Daar bevindt zich ook de kerk **St-Jacob op de Koudenberg *(St. Jacob zum Coudenberg*)**, in 1776 gebouwd op de site van het afgebrande hertogelijk paleis.

Links van het Koningsplein, onder de boog, begeeft men zich naar de **Königliche Bibliothek** dat midden in dat museumcomplex ligt waar we het **Alte Museum,** het **Münzkabinett** en het **Moderne Museum** vinden. Volgens de **Soldatenführer** wordt er de Belgische schilderkunst van de 19de eeuw in 17 zalen tentoongesteld. *Von deutschen Malern sind nur* ***Lenbach*** *und* ***Stuck*** *vertreten.* Vòòr de Bibliotheek staat het standbeeld van prins **Karel van Lotharingen (Lorreinen),** zwager van keizerin **Maria-Theresia.** Met het **Staatsarchief,** de **Evangelische Kerk** en het **Prentenkabinet** ***(Kupferstichkabinett)*** staan deze gebouwen op de plaats waar eertijds het oude kasteel van de **Grafen von Nassau** zich bevond**.**

De Duitse soldaat-toerist wordt nu aangeraden naar het Koningsplein terug te keren. Rechts, om de hoek : het **Koninklijk Paleis** ***(das Königliche Schloss).*** De voorgevel van het paleis uit de Hollandse tijd, werd in 1905 vervangen door een gevel die enigszins overeenkomt met de gevel van de parlementsgebouwen aan de overzijde.

La Place Royale et la place des Palais, telles que se les rappellent de vieux Bruxellois, l'une avant l'érection de la statue de Godefroid de Bouillon, due au talent du sculpteur liégeois Simonis ; l'autre, avec le vieux palais.

L'Evénement Illustré 26 februari 1916
Het Koningsplein en het Paleizenplein zoals de oude Brusselaars ze zich herinneren : het Koningsplein vòùr de oprichting van het standbeeld van Godfried van Bouillon, het **Paleizenplein** met nog de voorgevel van het oude paleis uit de Hollandse periode.

L'Evénement Illustré 26 februari 1916 - Revue sur la **place des Palais**

Als de soldaat links het koninklijk park volgt, komt hij na vijf minuten aan de **Kommandantur**, palend aan het **Gouvernement** en het **General-Gouvernement**. Deze zijn ondergebracht in de gebouwen van de Belgische ministeries en Parlement. De gebouwen werden opgericht ten tijde van **Maria-Theresia** als parlementsgebouw voor de Brabantse standen.

Links van de **Kommandantur** is het twee minuten gaans naar de verkoopsruimte van de **Spitzenzentrale,** Koloniënstraat 54, 1ste verdieping. Achteraan, op de kaft, wordt publiciteit gemaakt voor die Kantcentrale.

Brüsseler Spitzen.

Die **amtlich kontrollierte** und zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit in der Spitzenindustrie eingerichtete, über 8000 Arbeiterinnen beschäftigende, gemeinnützige

Spitzenzentrale

(Vermittlungsbüro zur Förderung der Spitzenheimindustrie während des Krieges)

54, Rue des Colonies, 1. Stock

Verlängerung der Rue de la Loi, in unmittelbarer Nähe der Gouvernementsgebäude,

stellt für die Erwerbung von nur **einwandfrei echten Spitzen** eine

zuverlässige Kaufgelegenheit

dar. — Die Besichtigung ihrer Ausstellung bietet mancherlei Interesse und ist ohne Kaufzwang.

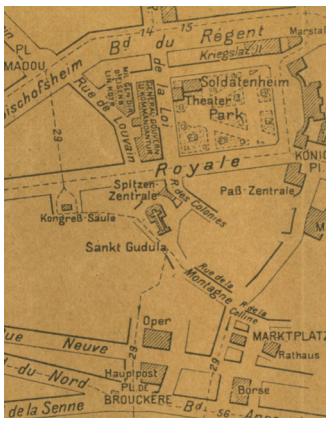

Een eindje verder, rechts, bevindt zich de **St. Gudula-Kathedrale** die boven op de heuvel troont. De lezer van de **Soldatenführer** verneemt dat dit 13de-eeuwse bouwwerk *von ausgesprochenen germanischen Charakter is.* Over de brandramen wordt gezegd : *die Glasgemälde sind von hohem wert.*

Verder wordt de soldaat aangeraden de heuvel af te dalen via de *rue de la Montagne* en de *rue de la Colline* om *auf den herrlichen* ***Marktplatz (Grand' Place)*** te belanden. *Der Marktplatz ist einer der schönsten Plätze der Welt. Hier wurden im Frühjahr 1568 auf Befehl des Herzogs* ***Alba*** *25 niederländische Edelleute und am 5. Juni desselben Jahres* ***die Grafen Egmont und Horn*** *enthauptet.*

Zeer bezienswaardige gebouwen op de Grote Markt zijn ***das Rathaus, la Maison du Roi*** daartegenover, en ***das Haus der Herzöge von Brabant***.

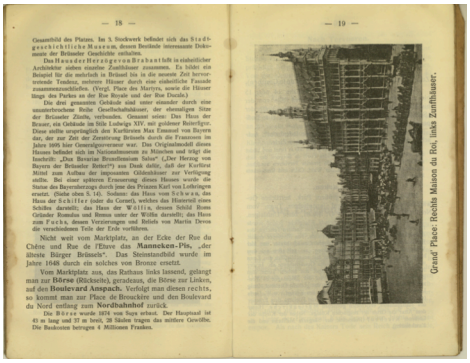
Grand' Place: Rechts Maison du Roi, links Zunfthäuser.

Bruxelles. — Maison des Brasseurs

Uit 'L'Evénement Illustré' van 4 maart 1916 – La Maison des Brasseurs

De toren van het stadhuis ***(das Rathaus)*** had reeds de volle bewondering gekregen van **Albrecht Dürer** toen hij in 1520 doorheen de Nederlanden trok. De verscheidene zalen van het stadhuis zijn echte parels en de kenner zal verstomd staan bij het zien van *ein Karton für einen alten Brüsseler Teppich von der Hand des Malers Barent von Orley*.

Het ***Haus der Herzöge von Brabant*** is een samenvoeging van zeven gildehuizen. Deze drie gebouwen op de Grote Markt zijn onderling verbonden door gildehuizen *(eine ununterbrochene Reihe Gesellschaftshäuser, der ehemaligen Sitze der Brüsseler Zünfte =* gilden. *Genannt sei das* ***Haus der Brauer*** *…).*

La Maison du Roi *(Haus des Königs)* was het huis waar indertijd de belastingen geheven werden voor de Spaanse koning. *Die flämische Bezeichnung lautet* ***Brothuis*** *(Brothaus*). Op de derde verdieping bevindt zich het Stedelijk Museum dat belangrijke documenten bevat i.v.m. de Brusselse geschiedenis.

Uit 'L'Evénement Illustré' van 4 maart 1916 – La Bourse

Niet ver van de Grote Markt, op de hoek van de *Eikstraat (rue du Chêne)* en de *Stoofstraat (rue de l'Etuve)* : *das* ***Manneken-Pis****, 'der älteste Bürger Brüssels'*. Het stenen beeldje werd in 1648 door een bronzen beeldje vervangen.

Als de toerist de Grote Markt verlaat - het stadhuis links latend - dan komt hij aan de **Beurs *(die Börse)*** *: Die Börse wurde 1874 von Suys erbaut*. Gaat hij verder - de Beurs links latend - dan bereikt hij de ***Boulevard d'Anspach****. Verfolgt man diesen rechts, so kommt man zur* ***Place de Brouckère*** *und* ***den Boulevard du Nord*** *entlang zum* ***Nordbahnhof.***

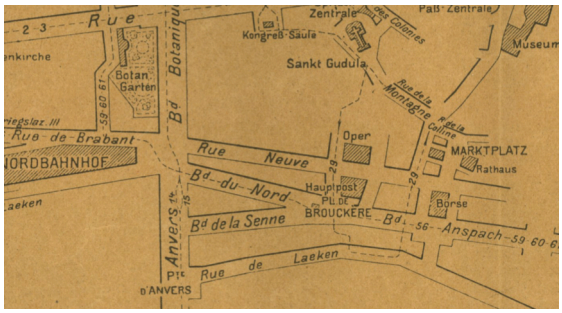

De **Soldatenführer** leidt de militaire bezoeker terug naar zijn uitgangspunt : het **Nordbahnhof**. Op het stadsplannetje is in stippellijn aangeduid welke trams hij moet nemen om het traject af te leggen zonder zich te vermoeien : 14-15 / 2-3 / 29 / 56.

AUSFLÜGE

Excursies in de omgeving van Brussel

Op bladzijde 20 worden 4 ***Ausflüge*** voorgesteld :

Zum Brüsseler Stadtpark (Bosch, Bois de la Cambre)

*… Von der Börse aus mit der "Schokoladenbahn" *, Aufschrift Bosch, Bois, ohne umsteigen bis zum Ziele.*

Die *'Schokoladenbahn'* was de *'tram chocolat'* van de economische trammaatschappij (vervoer van goederen en personen) die in het bruin geschilderd was (kleur melkchocolade). Er waren tweetalige opschriften : ***Bosch, Bois.***

Nach Laeken

'Königliches Schloss mit grossem Park, herrlichen Gewächshäusern = serres *(Orchideen) und Japanischem Turm, vom Nordbahnhof mit Strassenbahn 47,49,81, ohne Umsteigen.'*

De Soldatenführer geeft heelwat informatie aangaande de oorsprong van het Lakense **kasteel**, dat teruggaat tot 1782-84. Het werd gebouwd in opdracht van Hertog Albert von Sachsen-Tetschen, Oostenrijkse stadhouder van de Nederlanden. Merkwaardig zijn de serres - die de vorm aannemen van een kerk - en de wintertuin. In de nabijheid verheft zich de **Japanse tempel** met hoge toren, en het **Chinees paviljoen**. Op de *Donderberg* (Montagne de Tonnerre) is er het **gotisch monument** ter ere van **Leopold I**. Vandaar kan men zich naar de gotische ***Marienkirche*** begeven waar – achter het altaar – zich de **crypte** bevindt van de Belgische koningen. Naast de kerk is er het **kerkhof van Laken** met de graven van de zangeres *Malibran* en de **Catacomben.**

Nach Tervueren

Park mit Kongomuseum *(sehr zu empfehlen).* Het is dus de moeite waard om te gaan zien. De rit duurt één uur en de soldaat-toerist rijdt aan het park van de **Cinquantenaire** voorbij, langs de prachtige **Avenue de Tervueren** en doorheen het **Zoniënwoud** *(durch den Wald von Soignes). Von der Kommandantur (Rückseite) mit Strassenbahn Nr 40 bis zum Endpunkt.*

Zum Schlachtfeld von Belle-Alliance (Waterloo)

20 kilometer. Elektrische tram van de *Place Rouppe* (nabij Zuidstation) tot *Espinette* ; daar aansluiting met tram naar St-Genesius-Rode/Waterloo. Ofwel met de trein van het Zuidstation naar Braine-l'Alleud en vandaar *mit der Kleinbahn zum Schlachtfeld.*

Op dat ogenblik (1916) was het amper honderd jaar geleden dat de slag van **Waterloo** had plaatsgehad.

Aus Belgiens Geschichte

Wat de geschiedenis van België betreft *(volgens de **Soldatenführer**),* wordt teruggegaan tot de eerste eeuw vòòr Christus, wanneer de eerste Germaanse stammen de Kelten terugdrongen die er woonachtig waren. Toen kwamen de Romeinen die het land onderwierpen, na heftige strijd. Uit die tijd stamt de

tegenstelling in de Belgische bevolking. *Die Flamen sind germanischen Ursprungs, während die Wallonen keltisch-römischer Abstammung sind.* Met het verval van het Romeinse rijk kwamen nieuwe Germaanse elementen in het land : Franken, Alemannen en Saksen, deels via land, deels via de zee.

Ten tijde van **Karel de Grote** bloeide België op. Na zijn dood werd zijn rijk verdeeld en Belgiës lot kreeg veel facetten. In de 10de eeuw waren er de invallen van de **Noormannen**. Adellijke geslachten eigenden zich grote gebieden toe en hier traden de **Graven van Vlaanderen** op de voorgrond die zich zelfstandig opstelden t.o.v. de Franse en Duitse heren en dikwijls oorlog voerden met Frankrijk. Nadat België door verscheidene landen overheerst waren geworden, kwam het op het einde van de middeleeuwen in **Oostenrijks** bezit *und wurde dadurch ein Teil des alten Deutschen Reiches*. In de 16de eeuw werd **Spanje** meester *(Herr)* in België. Dat luidt het verval van de stad Antwerpen in, en meteen dat van de Duitslands bloeiende economie. *Wäre damals ein starkes und einiges Deutsches Reich gewesen, das für die Interessen des deutschen Handels eintrat, so wäre die ganze Weltgeschichte anders verlaufen. Doch so blieb Antwerpen seit jener Zeit wirtschaftlich für uns verloren, obwohl Belgien noch einige Male unter österreichische Herrschaft kam.*

Herhaaldelijk werd België tijdens die Spaanse periode door Frankrijk aangevallen. Vooral onder **Lodewijk XIV** werd België grotendeels veroverd, *besonders viele flandrische Städte wurden ungeheuer verwüstet.* Wanneer in 1715, het land weder onder Oostenrijks bewind kwam, bloeide het weer op, maar kwam in opstand tegen de goedgemeende maatregelen van **Jozef II.** Tijdens de **Franse Revolutie** kwamen de Fransen weer in het land. Onder **Napoleon** werd België een Franse provincie. *Welches Leid die napoleonischen Kriege über Belgien gebracht haben, ist bekannt.*

Van 1815 tot 1830 was België met Holland tot **Koninkrijk der Nederlanden** verenigd. Wanneer in **1830** de juli-omwenteling uitbrak in Parijs, deed zich hetzelfde voor in Brussel en scheurde België zich van Nederland af, om zelfstandig te worden. Op verzoek van Engeland werd België tot **neutrale staat** verklaard en werd (weer op instigatie van Engeland) **Leopold von Koburg,** koning van België. In 1865 kwam **Leopold II** op de troon. In 1885 werd hij ook ***'Herr'*** van Kongo, dat op het einde van zijn regering naar de Belgische staat overging. Nadien kwam zijn neef **Albert** op de troon, de huidige koning.

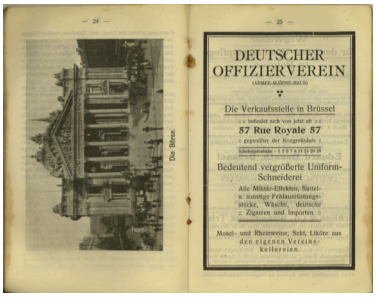
DEUTSCHER OFFIZIERVEREIN

Die Verkaufsstelle in Brüssel

57 Rue Royale 57

Bedeutend vergrößerte Uniform-Schneiderei

Op blz. 24 komt nog een foto van de Beurs en vanaf blz. 25 tot blz. 56 is er alleen nog publiciteit.

Van bladzijde 25 tot en met bladzijde 56 + de schutbladen, is alles voorbehouden voor ***Werbung*** (publiciteit).

— 26 —

Wegweiser
für deutsche Wohlfahrtspflege
in Belgien.

Bearbeitet von Rechtsanwalt Dr. Alexander Philipsborn.
Herausgegeben
von der Zentrale für soziale Fürsorge.

Der Wegweiser gibt einen kurzgefaßten Ueberblick über die wichtigsten öffentlichen Einrichtungen Belgiens, sowie über die deutsche Verwaltung, ihre Organisation und Maßnahmen.

Zum Preise von 0,80 Mk. durch die Zentrale für soziale Fürsorge, Brüssel, Galilei-Laan 14, und durch die Buchhandlung Misch & Thron, Brüssel, Rue Royale 126, zu beziehen.

Kautschuk- und Metall-Stempel • Petschafte
Messing- und Email-Schilder
Eduard Busath, Brüssel
25 Rue de Mérode 25 — 1 Minute vom Südbahnhof.

DEUTSCHER FRISIER-SALON
Maison JEAN
(deutscher Inhaber: Johann Palm)
39 BOULEVARD ANSPACH 39
Hochparterre über dem Zigarrengeschäft — gegenüber dem Grand Bazar.

Schloss & Co., Militärlieferanten, Trier
Filiale Brüssel: 66, Bergstraße (Rue de la Montagne)
(Nähe St. Gudula)
Engros-Lager sämtlicher Kurz- und Wollwaren
für Militärbedarf und Kantinen
Engros-Verkauf von patriot. Schmuckwaren
Verkaufstelle (zollfrei) der Moselweine von N. J. Hauth Wwe., Weingutsbesitzer in Wehlen, Graach und Bernkastel, sowie der Rheinweine von W. Schönherr & Co., Weingutsbesitzer in Heidesheim am Rhein.
Sekt (steuerfrei) aller Marken zu Original-Verkaufspreisen.

— 27 —

Deutsches Gesellenhaus, Brüssel
Pletinckxstraat 19, nahe der Börse
Gute deutsche bürgerliche Küche
Kalte und warme Speisen zu jeder Tageszeit
Mittagessen von 1 Mk., Abendtisch von 80 Pf. an
Morgenkaffee 50 Pfg.
Gutgepflegte Biere — Kegelbahn — Billard
40 Zimmer, von 80 Pfg. an

OPTIK
UHREN und GOLDWAREN
Hermann Rüping
3 Rue de la Paix (Vredenstraat), nahe der Porte de Namur
— Tram vom Nordbahnhof Nr. 14 oder 15 bis Porte de Namur —
Brillenlieferant für die Heeresverwaltung
Brillen, Kneifer, Feldstecher usw.
Schöne Auswahl in Diamanten
Reparaturen Reparaturen

Lebensmittel!
Eug. Koch, Brüssel
10, Rue de la Fiancée, 10, nähe Place de Brouckère
Marketendereiartikel
Zigarren :: Zigaretten
Weine :: Sekte usw.
Vertrauenshaus! — Referenzen stehen zu Diensten!

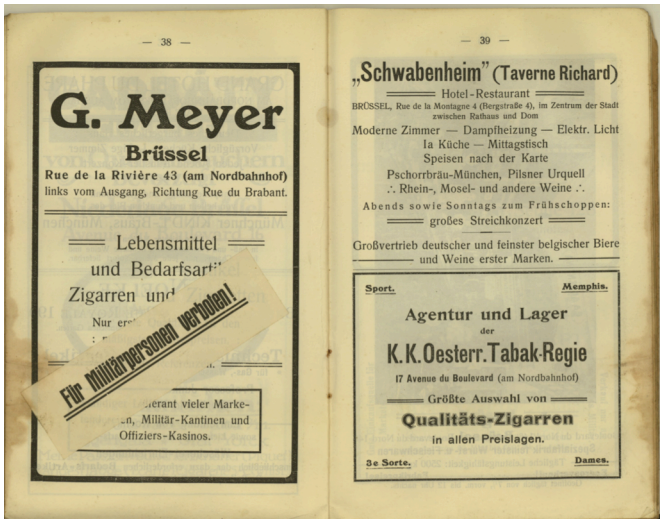

— 38 —

G. Meyer
Brüssel
Rue de la Rivière 43 (am Nordbahnhof)
links vom Ausgang, Richtung Rue du Brabant.

Lebensmittel
und Bedarfsartikel
Zigarren und
Nur erstklassige

Für Militärpersonen verboten!

...lerant vieler Marken...
...n, Militär-Kantinen und
Offiziers-Kasinos.

— 39 —

„Schwabenheim" (Taverne Richard)
Hotel-Restaurant
BRÜSSEL, Rue de la Montagne 4 (Bergstraße 4), im Zentrum der Stadt zwischen Rathaus und Dom
Moderne Zimmer — Dampfheizung — Elektr. Licht
Ia Küche — Mittagstisch
Speisen nach der Karte
Pschorrbräu-München, Pilsner Urquell
∴ Rhein-, Mosel- und andere Weine ∴
Abends sowie Sonntags zum Frühschoppen:
großes Streichkonzert
Großvertrieb deutscher und feinster belgischer Biere und Weine erster Marken.

Sport. Memphis.
Agentur und Lager
der
K.K. Oesterr. Tabak-Regie
17 Avenue du Boulevard (am Nordbahnhof)
Größte Auswahl von
Qualitäts-Zigarren
in allen Preislagen.
3e Sorte. Dames.

Zoals te zien is op blz. 38, had de militaire overheid ook haar zeg in de toegankelijkheid van winkels en drankgelegenheden.

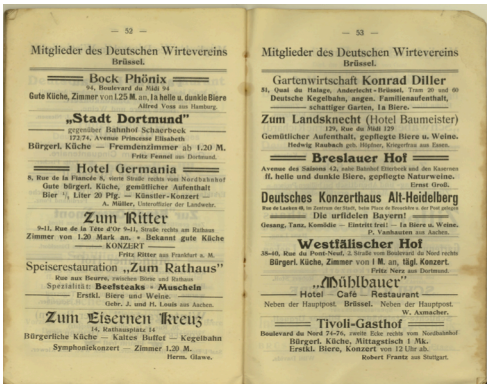

— 52 —

Mitglieder des Deutschen Wirtevereins
Brüssel.

Bock Phönix
94, Boulevard du Midi 94
Gute Küche, Zimmer von 1.25 M. an, 1a helle u. dunkle Biere
schattiger Garten, 1a Biere.

„Stadt Dortmund"
gegenüber Bahnhof Schaerbeek
172-174, Avenue Princesse Elisabeth
Bürgerl. Küche — Fremdenzimmer ab 1.20 M.
Fritz Fennel aus Dortmund.

Hotel Germania
8, Rue de la Fiancée 8, zwei Straße rechts vom Nordbahnhof
Gute bürgerl. Küche, gemütlicher Aufenthalt
Bier ½ Liter 20 Pfg. — Künstler-Konzert —
A. Müller, Unteroffizier der Landwehr.

Zum Ritter
9-11, Rue de la Tête d'Or 9-11, Straße rechts am Rathaus
Zimmer von 1.20 Mark an. • Bekannt gute Küche
KONZERT
Fritz Ritter aus Frankfurt a. M.

Speiserestauration **„Zum Rathaus"**
Rue aux Beurre, zwischen Bierre und Rathaus
Spezialität: **Beefsteaks - Muscheln**
Erstkl. Biere und Weine.
Gebr. J. und H. Louis aus Aachen.

Zum Eisernen Kreuz
14, Rathausplatz 14
Bürgerliche Küche — Kaltes Buffet — Kegelbahn
Symphoniekonzert — Zimmer 1.20 M.
Herm. Glawe.

— 53 —

Mitglieder des Deutschen Wirtevereins
Brüssel.

Gartenwirtschaft **Konrad Diller**
51, Quai du Hainaut, Anderlecht-Brüssel, Tram 20 und 60
Deutsche Kegelbahn, angen. Familienaufenthalt,
schattiger Garten, 1a Biere.

Zum Landsknecht (Hotel Baumeister)
129, Rue du Midi 129
Gemütlicher Aufenthalt, gepflegte Biere u. Weine.
Hedwig Raubach geb. Höfner, Kriegerfrau aus Essen.

Breslauer Hof
Avenue des Saisons 42, nahe Bahnhof Ellerbeek und der Kasernen
Ia. helle und dunkle Biere, gepflegte Naturweine.
Ernst Groß.

Deutsches Konzerthaus Alt-Heidelberg
Rue de Laeken 9, in Zentrum der Stadt, nahe Place de Brouckère u. der Post gelegen
Die urfidelen Bayern!
Gesang, Tanz, Komödie — Eintritt frei! — Ia Biere u. Weine.
P. Vanhaasten aus Aachen.

Westfälischer Hof
38-40, Rue du Pont-Neuf, 2. Straße vom Boulevard du Nord rechts
Bürgerl. Küche, Zimmer von 1 M. an, tägl. Konzert.
Fritz Nera aus Dortmund.

„Mühlbauer"
Hotel — Café — Restaurant
Neben der Hauptpost. Brüssel. Neben der Hauptpost.
W. Asmacher.

Tivoli-Gasthof
Boulevard du Nord 74-76, zweite Ecke rechts vom Nordbahnhof
Bürgerl. Küche, Mittagstisch 1 Mk.
Erstkl. Biere, Konzert von 12 Uhr ab.
Robert Frantz aus Stuttgart.

De **SOLDATENFÜHRER durch BRÜSSEL** telde dus **30 bladzijden publiciteit**.

Nawoord

Tijdens de bezetting van onze gewesten (1914-1918) werden de Duitsers – burgers en militairen - met informatie voorzien. Sommige van die publicaties verdienden nog even aan het daglicht te komen in onze eenentwintigste eeuw. Dit **Archiefje,** deeluitmakend van **1914-1918 Duitse publicaties in bezet België,** hoopt een mini-bijdrage zijn om het beeld dat we hebben van die vier oorlogsjaren, te vervolledigen.

M.V.
april 1917